

Xitique

Lån utan ränta – Moçambiques nya kvinnorörelse

I Moçambique ratar många kvinnor både dyra lån från kommersiella banker och mikrokrediter från välmående biståndsorganisationer. Kvinnor lånar istället ut pengar till varandra, organiserade i lånegrepp på 4-6 personer.

Stämningen på Mercado Janet, en av Maputos största marknader, är sömning. Lunchrusningen är över, nu är det lugnt och stilla ett par timmar tills alla skall handla efter jobbet.

Till hälften dolda bakom färgglada frukter och grönsaker sitter försäljarna och vilar. Några vaknar till när enstaka kunder dyker upp. Amiga, kom och köp äpplen av mig! Amiga, jag har fina morötter, billigt! Kom och köp!

Ana Tembe sitter och småpratar med några andra kvinnor framför sitt grönsaksstånd i utkanten av lokalen.

– Om någon här håller på med Xitique upprepar hon och tittar lite förvånat på mig. Ja det gör nästan alla på olika sätt.

Ana berättar att hon sparar pengar ihop med tre andra kvinnor. Sedan turas de om att åka och storhandla hos grossisterna utanför stan, säckar med potatis, grönsaker och frukt.

Många småföretagande kvinnor sparar pengar i lånegrepp för att med regelbundna mellanrum kunna köpa varor i stora kvantiteter till ett lågt pris. Sedan säljer de varorna uppdelade i mindre förpackningar till ett högre pris på marknaden. Sparandet sker varje dag, vecka eller månad. Om fyra kvinnor deltar i cirkeln så får varje deltagare ut en summa var fjärde dag, var fjärde vecka eller var fjärde månad beroende på vilken intervall de valt i just den cirkeln.

Xitique började som en överlevnadsstrategi bland fattiga kvinnor men har sedan spridit sig till alla samhällsklasser. Att låna och låna ut pengar inom en liten grupp skapar trygghet och ger kvinnorna större kontroll över hushållskassan i relation till sina män. Fördelen är man varken måste ha pengar hemma i madrassen eller på banken. Pengarna blir låsta, vilket gör det möjligt att spara även för fattiga familjer där behoven är stora och nya oväntade utgifter ständigt dyker upp.

– Man måste göra Xitique med någon man känner väl och litar på, inte med vem som helst, säger Ana Tembe. Och det skall inte vara för många inblandade. Då kan det hända att någon helt plötsligt inte vill betala.

– Här gör vi så att om man inte kan betala hela summan en vecka så betalar man mindre till den personen och får tillbaka mindre av henne nästa gång. Alla behöver inte betala samma summa.

Att sätta in pengar på banken är inte ett alternativ för Ana. Hon litar inte riktigt på bankerna. Ibland kommer man dit och så säger dom, tyvärr systemet ligger nere, du kan inte få dina pengar just nu.

Istället använder sig många av kvinnorna på marknaden av ett slags mobilt banksystem. Varje eftermiddag går en man runt och samlar ihop en del av kvinnornas dagliga vinst. Han är en slags ambulering bankman och den typen av sparande kallas Xitique Geral.

– Om man sparar 20 kronor per dag, så får man i slutet av månaden tillbaka allt utom en dags sparande, förklarar hon. Det är hans betalning.

Vid Matola Rio ett par mil utanför stan längs med vägen till Sydafrika, står några kvinnor och säljer frukt och grönt på en betydligt fattigare marknad. Ett förstrött regn droppar på det av plastpåsar i hoplappade taket över borden. Längst ned i raden av bord, vid en orange container, står Angelica Manhice med sitt ettåriga barnbarn i ett tygstycke på ryggen. Angelica gör Xitique Geral varje dag för att en gång i månaden kunna köpa ris, potatis, majsmjöl, bönor och tomater hos en grossist. Men i dag är hennes bord nästan tomt, så när på en liten plastbunke med ”badjias” en slags moçambikisk falafel av malda bönor istället för kikärter. Bredvid bunken ligger några bröd i en platspåse.

– Den här månaden är det illa, vi har haft ett dödsfall i familjen. De sparade pengarna gick åt till begravningen, så jag kan inte sälja något annat än badjias nu, förklarar Angelica.

Hennes fem barn är nästan alla vuxna, utom den yngsta dottern Alexandrina som är 14 år och går i skolan. Stor del av det Angelica tjänar går åt till att betala ”chapan”, minibussen som dottern tar varje dag till och från skolan. Nästa år börjar Alexandrina åttan och då måste hon dessutom betala dotterns skolavgifter.

Att låna pengar från någon organisation eller en bank för att få i gång försäljning i lite större skala har hon inte ens övervägt. Hon är rädd för att hamna i en situation där hon inte kan betala tillbaka.

– Med Xitique Geral fungerar det så att om jag inte kan betala en dag, så är det enda som händer är att jag i slutet av månaden inte får tillbaka så mycket som jag skulle ha fått om jag betalat varje dag i veckan.

Mikrokrediter med höga räntor

Några kilometer från den lilla marknaden i Matola Rio börjar Matola Cidade, en satellitstad till Maputo med låg villabebyggelse. Framför en byggnad, precis vid utkanten av staden står ett antal kvinnor och väntar. På skylten ovanför dörren står det FDM, fonden för kvinnlig utveckling genom mikrokrediter. Innanför sitter allvarliga kvinnor i en lång rad på en bänk. De väntar på att få ut sina lån som de blivit beviljade för att driva olika sorters verksamhet, allt från fiske och jordbruk till produktion av tegelstenar och försäljning av olika varor på marknaderna. FDM:s ”branschmanager” Brito Chirindza berättar att FDM är en självständig, icke vinstdrivande organisation som ger kortfristiga lån på 2-18 månader. De flesta lån är ganska små och löper på kort tid. Räntan är 5 % per månad på lånesumman, lånet blir därmed dyrare ju längre tid det löper på. För ett lån på fyra månader är räntan 20 %, ett lån på sex månader 30 % o s v.

FDM ger både individuella och kollektiva lån. 98 % av de pengar FDM lånar ut får de tillbaka. Om lånen inte betalas tillbaka offentliggörs låntagarnas namn. Betalar de fortfarande inte är sista utposten att kräva möbler eller andra saker från låntagarnas hem, men det händer väldigt sällan enligt Brito.

De utländska biståndsorganisationernas lånevillkor är inte lika tuffa, men räntorna ligger relativt högt även hos dem. Kritik har framförts, bland annat från ILO (International Labour Organisation) på organisationernas höga räntor och krav på att programmens skall vara ekonomiskt hållbara, d v s att de skall finansiera sig själva. Kraven leder till att de fattigaste kvinnorna och kvinnor som lever i isolerade områden aldrig får en chans att låna pengar till en rimlig kostnad.

Brito Chirindza ser inte Xitique som en konkurrent till mikrokrediterna. FDM har visserligen svårt att hitta nya klienter i vissa områden, men på andra ställen är det fortfarande lätt. Det ena utesluter inte det andra, menar han.

– Vi har klienter som gör båda delarna. Det är en fördel att använda Xitique när det uppstår problem i familjen, till sådant som inte genererar inkomster eftersom Xitique inte har någon ränta.

Han tycker att både Xitique och mikrokrediter har som gemensam fördel att kvinnorna får bättre ordning på sin ekonomi i största allmänhet och att de får större kontroll över pengarna i relation till sina män.

– När inte kvinnorna måste sätta åt sidan pengar till sitt lån, kräver ofta deras män pengarna de tjänar.

Har spridit sig till alla samhällsklasser

För kvinnor i den långsamt växande moçambikiska medelklassen har Xitique en lika stor social betydelse som ekonomisk. Pengarna sparas månadsvis, summan varierar kraftigt från någon hundralapp till flera tusen kronor per månad. Kvinnorna träffas, pratar och äter en god middag hemma hos den kvinna som får ut pengar från låncirkeln just den månaden. De sparade pengarna används till att köpa ett kylskåp, möbler till hemmet eller nya skor till barnen. För yngre lönearbetande är syftet ofta att skaffa sig ett startkapital för att kunna flytta hemifrån, eller för att kunna starta eget.

Ibland är syftet i en cirkel gemensamt, till exempel att alla skall använda sparandet till sina respektive husbyggen. För att pengarna garanterat skall gå till husbygget följer hela gruppen med och handlar material tillsammans med den medlem som fått ut månadens besparingar. Eftersom bankräntorna är så höga, mellan 20 och 30 %, lånar väldigt få till sina hus på banken.

Det finns också en typ av Xitique som mer påminner om ett enkelt trygghets- eller försäkringssystem utan avgifter, istället för en bank utan räntor. Precis som den vanliga Xitique cirkeln slår en grupp människor sig samman, men istället för att betala pengar månadsvis till en person i cirkeln, läggs pengarna i en pott som bara får röras när något händer. En familjemedlem dör eller blir sjuk, någon blir rånad, ett hus brinner ned. Sekreteraren i gruppen har hand potten och betalar då ut en viss summa till den medlem som drabbats. Ofta åker hela gruppen hem till den som drabbats och hjälper även till med praktiska sysslor.

Det finns även manliga låncirklar, men de är vare sig lika många eller lika framgångsrika som de kvinnliga. Xitique är däremot vanligt på arbetsplatser, mellan kollegor, och då är grupperna ofta blandade.

I en sliten lokal med högt i tak i portugisisk kolonial stil, sitter Bertha Lúcia Luis och hennes kollegor framför sina datorer. Företaget heter OMNI och sysslar med grafisk formgivning. Just nu jobbar de med de sista detaljerna på en almanacka för LAM, det nationella flygbolaget.

Bertha gör Xitique tillsammans med två av sina manliga kollegor. Hon gillar inte cirklar med många personer.

– Jag är fattig och kan inte vänta så länge på pengarna. Jag föredrar att spara mycket pengar, men på kort tid.

– Fördelen med Xitique är att man inte kan ta pengar från någon annans ficka, sin egen ficka kan man däremot plocka pengar från när man vill. Nackdelen är att någon alltid kan vägra att betala och då finns inte skulden på papper, förklarar Bertha.

Men hon är inte orolig att kollegorna inte skall betala. Deras cirkel har redan gått flera varv och kollegorna har alltid varit pålitliga. Att män, som många påstår, inte klarar av Xitique, att de inte betalar i tid, dricker öl för pengarna eller använder dem till något annat akut, håller hon inte med om.

– Det beror på var och ens hjärta. Det finns ju dom som till och med rymmer från banklån. Men det är bra att göra det med kollegor. Alla får lön samtidigt. Ingen kan säga: Jag har inte fått min lön än. Det kan vara svårare med andra utifrån.

Bertha är en erfaren Xitiquedeltagare. Hon har deltagit i flera cirklar de senaste åren med varierande syfte. Bland annat för att köpa kött i Swaziland som hon sedan sålde i Moçambique, men även för att bygga ett hus till sig själv och sin son. Nu drömmer hon om att spara till en bil. När hon fått lite bättre lön och när hon betalat av sitt banklån, säger hon med en suck och visar mig några papper från banken. För att bygga färdigt sitt hus lånade hon lite pengar, något hon ångrat och aldrig vill göra igen. Räntan är på närmare 30 %, men ju fortare hon betalar av det desto lägre blir ränta. Därför använder hon Xitiquepengarna för att snabba på avbetalningen av sitt banklån just nu.

En trappa upp har företagets ledning sitt kontor i ljusa moderna lokaler. Hadija Tibana är OMNI:s chefssekreterare. Hon gör Xitique tillsammans med en grupp vänner och familjemedlemmar på 15 personer. Varje månad lägger alla 600 kronor var, så var 15:e månad får de ut en rejäl besparing (i moçambikiska mått mätt) på 9000 kronor.

På frågan vad fördelen med Xitique är svarar hon ”lönen har inget efternamn”. Lönen går åt till de vardagliga utgifterna, hyra, mat och annat. Xitiquepengarna däremot bestämmer man i förväg vad de skall användas till. I vilken ordning medlemmarna skall få ut sina pengar bestäms efterhand i hennes cirkel. Den som har det mest akuta behovet, skall gifta sig, bygga klart sitt hus eller köpa en tomt får pengar först. De andra väntar.

För Hadija har Xitique lika stor social betydelse som praktisk och ekonomisk.

– Det är viktigt att skratta med familjen och granarna. Om man inte har möjlighet att gå ut så mycket vet man i alla fall att det en gång i månaden är fest. Jag går alltid därifrån glad och lycklig!

Hon berättar ivrigt och detaljerat om hur det går till i hennes grupp. Första lördagen i varje månad hålls en stor fest. Värd för festen är den medlem som skall få månadens utbetalning. Alla lägger lite extra pengar för mat och dryck och några presenter till värden, så att inte kostnaderna för festen skall äta upp Xitiquebesparingen. Festen börjar med en dans där var och en och en

ropas upp och får dansa fram och lämna sitt bidrag till värden. Alla får också varsin likadan ”capulana”, ett traditionellt tygstycke, som har en viktig betydelse i den moçambikiska kulturen. Sedan äter man och dricker tillsammans. Förra månaden var hennes bror mottagare av pengarna som han använde till sitt giftermål.

– Pengarna räckte till allt. Kostym, brudklänning, ringar, allt!

Själv skall hon använda pengarna till huset hon och hennes man bygger. Hon skall köpa soffor, hyllor, skåp och en spis, så att de har allt de behöver när de skall flytta in. Men hon vill inte ha sina pengar än.

– Det är det största problemet i vår grupp, skrattar hon. Det är ingen som vill ha sina pengar än, alla vill dra ut på det så länge som möjligt.

Nästa månad är det i alla fall en av hennes andra bröder som skall få pengarna. Han skall använda dem till att köpa en tomt, eftersom han nyligen fått barn och vill bygga ett hus.

Hela Hadijas familj verkar vara inblandade i Xitique på olika sätt. Hennes mamma jobbar på marknaderna med Xitique Geral, det mobila banksystemet, och en av hennes kusiner har byggt upp hela sin affärsverksamhet kring Xitique.

– Hon är affärskvinna, men har inte ens något bankkonto. Istället deltar hon i sex olika Xitique cirklar. Hon vill inte kunna springa till banken om hon blir pank. Med ett bankkort kan man ta ut pengar när som helst. Genom Xitique är pengarna låsta och kan inte röras.

Hon tror att det är lite typiskt moçambikiskt att hålla på med Xitique istället för att spara och låna på banken.

– Vi moçambikier vill inte förlora pengar. Om du inte kan betala ditt banklån har banken rätt att ta ditt hus, eller dina möbler. Vi vill inte riskera det. Många kan dessutom inte ens få ett banklån. Bankerna utvärderar din ekonomi, kontrollerar din lön, besöker dig hemma.

Hadija ser bara fördelar med Xitique.

– Tänkt dig när du sitter där i ditt färdiga hus, ser på allt och tänker: Allt detta har jag gjort med hjälp av Xitique!